

SZIGETI LAJOS

EGY ADY-VERS ÉRTELMEZÉSÉHEZ
(KOCSI-ÚT AZ ÉJSZAKÁBAN)

SZEGED
1977

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
(SECTIO PHILOLOGICA)

Nyelv és irodalom I. 1955.

Nyelv és irodalom II. 1956.

Irodalom I. 1958.

Irodalom II. 1959.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960—1961). 1961.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus II. 1962.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus III. 1963.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IV. 1964.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus V. 1965.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VI. 1966.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VII. 1967.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII. 1968.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IX. 1969.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X—XI. 1971.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XII. 1972.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. 1973.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum I.

1973. Csukás István: Jókai és a nemzetiségek.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIII. Supplementum II.

1973. Даниел Якош: Вопросы содержания и формы в теории литературы Г. В. Плеханова

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XIV. 1976.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XV. 1977.

SZIGETI LAJOS

EGY ADY-VERS ÉRTELMEZÉSÉHEZ
(KOCSI-UT AZ ÉJSZAKÁBAN)

"Ady lelke lebeg a vizek felett, Ady lelke lebeg a feketék fölött, nem elemezik Adyt, hanem halmozzák...soha ilyen szükség és alkalom, hogy valahány Ady-vers van, az végigelemeztessék..."- olvashatjuk József Attilának a híres "Ady-revizió"-hoz írt hozzászólásában.¹ S bár a tanulmány megjelenése óta jelentősen bővült s gazdagodott is az Ady-irodalom, József Attila figyelmeztetése még most is kötelez, különösen egy olyan verssel kapcsolatban, mint a *Kocsi-ut az éjszakában*.

*Milyen csonka ma a Hold,
Az éj milyen sivatag, néma,
Milyen szomorú vagyok én ma,
Milyen csonka ma a Hold.*

*Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban,
Minden szerelem darabokban,
Minden Egész eltörött.*

*Fut velem egy rossz szekér,
Utána mintha jaj-szó szállna,
Félig mély csönd és félig lárma,
Fut velem egy rossz szekér.*

Az 1909-ben született verset irodalomtörténészeink - így TAMÁS ATTILA, VEZÉR ERZSÉBET - a háboru idején irt Ady-versekhez mérve idézték, vizsgálták.² Vajon jogosan? Igen, mondhatnánk, hiszen Ady életművével kapcsolatban már közhelynek számít, hogy egymást egészítik ki, egymást magyarázzák versei, hogy ciklusban, kötetben többek, mint megjelenésükkor voltak.³ Csakhogy itt éppen annak vagyunk tanúi, amikor egy vers nem a saját "környezetében", a saját ciklusában lelné így meg a motívumok adta helyét, hanem azon - a cikluson, a kötetben - kívül, egy későbbi korszak versei között. Mi indokolja mégis, hogy nem a véle azonos időben írott versek között tárgyaljuk a *Kocsi-ut az éjszakában*-t? Ennek az is oka lehet, hogy a vers nem "illik" a kötetbe, amelyben megjelent. Ha részletező bizonyításra lenne terünk, akkor is csak arra juthatnánk, hogy nem "illik" a *Szeretném, ha szeretnének* ciklusnak sem az ellágyulást, sem a forradalmas hangot, sem a kuruc dalok, vagy a Léda-versek bizakodóbb hangját mutató versei közé, inkább vissza-utal *Az Illés szekere*n elmagányosodott költőjére s még inkább előre utal a kései versek - különösen *A halottak élén* - keserű iróniájára.

Ady Endrét azok között tartjuk számon, akik gondolataikkal és félelmeikkel egyaránt koruk előtt jártak. *A Kocsi-ut az éjszakában*-t is olyan sejtések, félelmek szülték, amelyek csak később, a háboru, a forradalmak idején: amikor "tárgyasultak", erősödtek föl újra.

*

"Könnyen követhető tipikus példája az Ady-vers s az egész Ady-poézis felépítésének: az intonált képből fejlik ki az egész vers" - írta FÜLDESSY.⁴ Az intonáció természetverset sejtet egy kísérteties táj megrajzolásával. TAMÁS ATTILA hívta

főli a figyelmet arra, hogy bár a *Kocsi-ut az éjszakában* jellegzetes Ady-táj, sejtelmességében a magyar Ugarra, *Az eltévedt lovas* világára, a *Bihar vezér földjé*-re emlékeztet, alapvetően más, mert itt "nincsenek vad, áttekinthetetlen bozótok, halált lehelő tavak, kísértetiesen villódzó lidércfények és veszélyt rejtő halál-árkok, sőt a máskor olyan gyakori tompa köd sem veszi el a látás tisztaságát."⁵ Már maga a jellegzetesen mondatértékű cím is ezt a semmit nem mutató sejtelmességet, kísértetiességet készíti elő. A *kocsi-ut* két jelentést is megenged/különösen így, kötőjellel írva/: vonatkozhat a földutra, melyen a kocsik járnak, s vonatkozhat a kocsin megtett utra is. De akár egyik, akár másik jelentését vesszük is, s a cím mindkét jelentésében egyszerre hat, mindenképpen ugyanazt az ürességet, célnélküliséget, sejtelmességet tükrözi, amelyet az első sorok "természetleírásában" láthatunk. Mert látszatra - ha nem is akármilyen - természetleírásként hat az első versszak, mert a tájnak minden sejtelmessége és kísértetiessége ellenére konkrét - érzékletes tér - és időhelyzetet rögzít. Időbeli meghatározásként ott a *ma* s a *Hold* éjszakát idéző képe. De a *Hold* egyuttal térbeli meghatározottságot is jelöl. A vers e tényszerűségére, konkrétságára még kézzelfoghatóbban utalt *FÖLDESSY*, amikor a *csonka* jelzője mögött a fogyó Hold jelentéstartalmát vélte fölfedezni.⁶ *KIRALY ISTVÁN* is a konkretizáló mozzanatokra figyelt monográfiájában: "1909 augusztus 10. táján íródott ez a vers. Valóságos élmény állhatott mögötte. Az életrajz ismeretében a keletkezés körülményei kikövetkeztethetők. Érmindszenten töltött néhány napot ekkoriban Ady, s a családjánál időző Itóka meglátogatására egy ízben Nagykárolyba ment. Későn, az éjféleli órákban indult el haza, a faluja felé. Az utolsó holdnegyed hete volt, s valóban "csonkán", egyre fogyó, ezüstös sarlóval kelt fel ekkor a Hold. Hallgatott a táj, fénylett a magány, s zörgött Mindszent felé a néma falvakon át a rossz parasztszekér. S ezen a kb. kétórás kocsiuton, a csendben s a csonka hold igézetében villanhatott

fel a *Kocsi-ut az éjszakában* költői gondolata. A Mindszent s Nagykároly közötti rázós, földes ut a halhatatlanságba költözött."⁷

A versnek ez a - *FÜLDESSY GYULA* és *KIRÁLY ISTVÁN* könyvében is kimutatott - precizitása, tényszerűsége azonban oldódik is, akkor, amikor fokozódik. A tárgyyszerű képet szokatlanul, minősítéssel rajzolja elénk a költő. Már *RÉVAI JÓZSEF* - a vers első méltatója - figyelmeztetett rá: "a harmadik sor jelzi, hogy ez a vers nem természetleírás és hogy a kisértetiesség nem a tájban, hanem az emberben van."⁸ De a lírai én konkrét megjelenését előzően, már a minősítések jelzik, hogy többről van itt szó, mint egy sejtelmes, kisérteties táj megrajzolásáról. Az élmény egységéről tanuskodik már az is, hogy az egyetlen látható dolog itt a Hold. A Hold jelzője, kétszeres minősítése már itt azt mondatja velünk, hogy a fogyó Hold konkrét látványának mélyebb, metaforikusabb értelmezését kell látnunk. Adynak ugyanis igen sok *Hold*-as verse van,⁹ de közülük csak néhány - *A halál lovai*, *Emlékezés egy nyár-éjszakára* és *A Hold megbocsájt* - emlékeztet az itteni kezdőképre. A "fogyó Hold" is ritkább a "teli Hold" képzeténél, de arra, hogy a Hold minősítéseként a *csonkaságot* jelölné meg, mindössze egyetlen példa áll e versen kívül az életműben:

*Savanyun, csonkán, nagy mezők fölött
Talán tizedszer ilykép, megrabolt,
Boldog utasként ballag át a Hold.*

/A Hold megbocsájt/

A Holdnak a mindennapi tudatban is valami önmagán tulmutató jelentéstartománya mellett itt épp a minősítés kap kiemelt szerepet. A konkrét szituáció dermedtségét-mozdulatlanságát huzza alá a szokatlanul, furcsán csonka-jelentésben szereplő *Milyen csonka ma a Hold*. Hogy a *csonka* jelző a teljesség, az egység, az egész hiányát jelöli, azt csak a későbbiekben tudjuk meg. Ha az első sor olvastakor még hajlana is az olvasó

arra, hogy a *csonka* mögött a fogyatkozó Holdat sejtse, a sor megisméltése már egyértelműen meggyőzheti, hogy többről van szó. SCHÜPFLIN ALADÁR utalt rá, hogy az ismétlésnek általában nagy szerepe van Ady művészi fogásai között. "Ady ismétlései - írta - sohasem merőben formai fogások, mindig célja van velük, hangsúlyozni akar valamit, amit a versben legfontosabbnak tart...Nagyon szereti a versszak utolsó sorában annak az első sorát ismételni."¹⁰ Ebben az ismétlésben az első sor 'csonka' jelzője fontos jelentésgazdagodást, sőt jelentésváltozást mutat, hiszen süríti már magában mindazt, amit a közbülső második és harmadik sor hozzátett. Az *Éj milyen sivatag, néma* - hangzott a második sor. Az *Éj* kiemelése, a sivar helyett és annak jelentésében (együttal többletet is adva) szereplő *sivatag* névszói jelző ugyanazt a végtelenséget, ürességet erősíti, amelynek képzetét már a cím is előrevetítette. Joggal mondhatjuk, hogy a *Kocsi-ut az éjszakában* a semmit nem látás verse.¹¹ Ezt a második sorban is a minősítések, a jelzők hangsúlyozzák. A szituáció abszurditását súlyozza a költő azzal, hogy az éjszaka legsajátabb sajátját erősíti fel. Többet mond így ez a sor, mint az éjszaka csöndjét. A *sivatag, néma* jelzők s az azokat a már nem lehetőleg fokozó *milyen /mennyire, szokatlanul, hihetetlenül-jelentésben/,* a látást és a hallást, pontosabban: a semmit nem látást és semmit nem hallást is bekapcsolva a jelentéstartományba - a teljes ürességet, kiuttalanságot jelzik.

Az ismétlés többszörösen nagy fontosságu. A *milyen* négy-szeri ismétlődésének a fokozás mellett az azonosság megmutatásában is szerepe van. Az ismétlés révén létrejött közös háttározói körülmény a tárgyi világnak, a "tájnak" és a lírai énnak az "én" számára való azonosságát jelzi. A másikkal, a sorisméltéssel pedig már "teljes" lesz a kép: a környezet önmagában véve semleges elemei lehangoló "összsképpé" ötvöződnek, értelmeződnek.

A harmadik sorban ugyan megjelenik a lírai én, mégsem lesz igazán személyessé ekkor még a vers, csak a tragikum érzete erősödik tovább. Ezt a tragikumot fokozzák a dekadens, fáradt tétovaságu *néma - én ma* rimek is,¹² a konkrétság csak a második versszakban oldódik, abban, amely a legfontosabb mondandót hordozza: *Minden Egész eltörött*. A nagybetűs *Egész* a teljességre, egységre utal, azt jelzi: az első versszak konkrétságát a másodikbéli *minden* tovább már nem tágitható totalitása semmisíti meg, illetve emeli magasabb, általánosabb, elvontabb szintre. Bár itt meg kell jegyeznünk, igazga volt *LUKÁCS GYÖRGY*nek, amikor a vers születésének esztendejében írott Ady-tanulmányának mintegy a konkluziójaként így fogalmazott: "Ady lírájában nincsen különbség közel és távol között... nincsen különbség közel és távol, konkrét és absztrakt, Én és világ, élmény és szimbólum között... Ady versei alig személyesek már... ami képpé válik bennük, a leghidegebb biztonsággal és a legcélbatalalóbb absztraktsággal fogalmi, megállapító, minden pusztán egyénin messze túllévő."¹³ Itt jegyezzük meg azt is, hogy érdekes módon éppen egy "holdas" versében mondja ki maga Ady Endre: *Nincs már közel és nincs már Távól /Hiába hideg a Hold/*.

S való igaz, bár az első versszak konkrétségét megszünteti a második erőteljesebb fogalmisága, elvontsága, mert az "itt és most" negatív mozzanatai általános értelmet kapnak, mégsem mondható, hogy jelentős különbség lenne itt konkrét és elvont között. Ennek az azonosságnak az az oka, hogy a konkrét és az általános elemek ugyanazt az állapotot rögzítik.

De, míg az első versszak inkább kérdező-sejtető magatartást mutatott, addig a második már ítéleteket mond ki. Az első versszakban még csak megsejtett végzetes erők itt már eluralkodni látszanak az ember felett. Ezt vélhetjük kiolvasni abból is, hogy az első versszakkal szemben a másodikra hangvételváltás jellemző. Míg az első versszak - talán épp a hangulati jelzés (*szomorú vagyok*) miatt is - szenvedélyről tanus-

odik, addig a második sokkal higgadtabb, minden érzelemtől, pátosztól mentes. A törvényszerűségeket meglátó és azt - ha kényszerűségből is - tudomásul vevő költő hangja ez. Az első sorokban kérdező felhangokat éreztünk, itt a választ kapjuk meg. Hogy válasz-versszakot is láthatunk e másodikban, arra bizonyoság a sejtető-kérdező *milyen* négyszeri ismétlésével szemben itt a teljességre utaló, általánosabb *minden* négyszeri ismétlése. De már a kiemelt és ismétlésre szánt tételmondat, az első ítélet is válasz egyuttal, ha tetszik, itt véli a költő is meglelhetni szomorúságának okát, s az első versszakban még csak megsejtett tragikum is itt kap magyarázatot. "Mintha már régóta kimondásra váró, régen megfogalmazódott, de eddig kimondani nem mert ítélet hangzanék el végre visszavonhatatlanul a vers középpontját alkotó, halkán, de roppant sullyal hulló szavakban: *Minden Egész eltörött...*"¹⁴ A Hold csonkasága tehát felszini jelenség, okozat. Az okot a második versszak multidejűsége, befejezettsége adja meg az első versszak statikus, minden mozgást nélkülöző jelenidejűségével szemben. Az *eltöröttség*-ben rejlő absztrakciók eleve "dimenzionálva" jelennek meg már azáltal is, hogy tartalmilag-hangulatilag közvetlenül az első versszak konkrét tárgyi elemeire épülnek. Az "én"-nek a legteljesebb tudatossággal hordozott teljessége tört össze a *Minden Egész*-ben, a *Minden Egész* szét-törtségében; mert nem egyszerűen elemeire bomlott a teljesség, hanem darabjaira tört, széthullt. Ezt huzza alá az első verszakra visszautaló analógiás képépítkezés is. Ahogy az első szegmentum második sorában az éjtől elidegeníthetetlen sajátosságok tudatos egymás mellé sorolása erősítette föl a tragikus hangulatot, hasonlóan a második szakasz második sorában is: a "láng"attributumai közül a leglényegesebb jelenik meg, a lobogás. Pontosabban - s épp ezzel fokozódik leginkább a vers tragikuma - a lobogás helyett csak lobbanás (fölsejditve a tágabb asszociációs tartományt, az ellobbanást is!). A két szakasz e két sora analógiás abban is, hogy kétszeresen erősödik föl a sor mondanivalója. *Sivataq, néma* - hangzott

előbb s a *sivatag* már eleve tartalmazott valamit a *néma* fogalmiságából. *Részekben lobban* - olvashatjuk emitt, s a *részekben* már előre jelzi azt, amit a *lobban* a "lobog" igével meg nem egyező fogalmiságában jelez. A "tüz", a *láng* az életet, a megújulást jelentené, akárcsak a következő sorbéli *szerелеm*, amelyet szintén széttörtnek látunk: *Minden szerелеm darabokban*. Higgadt, tényszerű tudomásul vétele ez a pusztulásnak, az egység, a teljesség megszűntének. Ezt mondja ki - immár végérvényesen - a költő, amikor az e tartalmakkal már "gazdagodott" sort ismétli: *Minden Egész eltörött*.

Az első szakaszt "olvasva" mondtuk, hogy ott, a *milyen* négyszeri ismétlése eredményeként létrejött közös határozói körülmény a "táj" és a lírai én azonosságát jelöli. Itt, a *minden* négyszeri ismétlése révén is hasonló azonosság-helyzet jön létre. Az *Egész*, a *láng*, a *szerелеm* ilyen összekapcsolása után lesz nyilvánvaló, hogy adott és teljességükben való létüknek a költő számára meghatározó viszonya semmisült meg. Így lettek torzóvá s így vált széttörtté e viszony is.

A legfontosabbat a második szakasz tartalmazza, a szintézist mégis az utolsó, a harmadik szakasz adja. Fogalmi és szerkezeti szintézis is egyuttal az utolsó négy sor. *Fut velem egy rossz szekér* - hangzik a tétel-sor, negatív értelmű "gazdagodását" adva a versnek. Gazdagodás, hiszen az eddigiekhöz képest új elem jelenik meg: a mozgás, s negatív értelmű, mert abszurd mozgás ez: nincsenek lovak, vagy legalábbis nem látszanak a *sivatag néma* éjben.¹⁵ Ez a versszak már jelzi, hogy a címnek mindkét értelmezése lehetséges, hogy nem a kocsik, lovak taposta utról, hanem utazásról is van szó. A kifejezetten statikus első és második versszakkal szemben e sor dinamizmusával is gazdagítja a verset, s gazdagítja a lírai én helyzetéről alkotott képünket is. Az "én" helyzete is kiteljesedik: míg az első szakaszban csak hangulati jelzést kapunk róla, s a másodikban is csak közvetett jelenlétét fi-

gyelhetjük meg - s ezek csak előkészítésnek tűnnek -, addig itt, a harmadikban közvetlenül is jelen van az "én". De e közvetlen jelenlét egyuttal a konkrét, teljes kiszolgáltatottságot mutatja. A lírai én ugyanis nem cselekvő részese az utazásnak. *Fut velem* - olvashatjuk s ez egyuttal megerősíti, hogy mindaz, amit eddig láttunk, amit a lírai én átélt, az a lírai én akaratától független.

Ebben, a cím első felére is visszautaló sorban nem a kocsi, hanem a szekér szerepel, amelynek jelentése így szűkített s ezzel együtt negatívabb is.¹⁶ E szekéren történő utazáshoz könnyen kapcsolódik a mai olvasó tudatában Simon Istvánnak a magyar lira hét évszázadát egyetlen motívummal átfogni tudó verse, amelyben az Ady Endrét s az *Illés szekere*t megidéző sorok mögött a *Kocsi-ut az éjszakában* töprengése is felvillan:

*Am a kocsis, míg a szekér
mellett topog, hogy felüljön,
eltűnődik: visszafelé
bizony megint egyedül jön,
Erdély ezer hegye veszi
körül ahogy felnéz végül:
milyen szekér keresztezi
utját ott fönn az övének?
Gomolyog a Tejut pora,
Ady Illés szekerén ül,
gyeplőtelen, zabla nélkül
röpíti két táltos lova,
magyar sors és költőének.*

/Simon István: Ballada a
szekeresről/¹⁷

A *Kocsi-ut az éjszakában* e központi képével kapcsolatban rendkívül finom megállapítást tesz *KIRALY ISTVÁN* is. "Az aktivitás verseiben általában gyalogosan vonult vagy lovon ügetett a harcokba induló, öntudatos költő, letört, töprengő hangulatu műveiben viszont - mint az itt tárgyalt mellett pl. *Az Illés szekere*n; *A Rotschildék palotája*; *A tünődés csolnakján* stb. tanuskodott róla - vitette magát: szekéren, kocsin, konflison vagy csolnakon utazott."¹⁸ De, hadd tegyünk hozzá, különbség is van az említett versek és a *Kocsi-ut az éjszakában* tünődései között. Az utóbbiban nem egyszerűen a tünődés helyéül szolgál a szekér, de a költő teljes kiszolgáltatottságát hivatott fölerősíteni, hiszen a szekér is uralkodni látszik a költő fölött. S mindezt még fokozza a szekér jelzője. A jelző - *rossz* - visszautal sejtelmességével az első szakasz jelzőire s ugyanakkor előre is utal - a vers befejezésére, hiszen a teljesség, az egység hiányára hívja fel a figyelmet, itt arra, hogy a szekér sem ép!

Míg az első szakasz a szemünknek, addig az utolsó a fülünknek mond többet. A második sor (Utána mintha jajszó szállna) már fájdalommal tudatja a világ széttörtségét. Ami tehát az első versszakban még csak sejtés, a másodikban ítélet, az itt - a fülünknek is szólóan - bár sejtelmesen, de bizonyosság. Bizonyosság a pusztulásban, abban, hogy semmi sem az, ami: mintha jajszó szállna, félig mély csönd és félig lárma. A széttörtségnek a második versszakban általánosan megfogalmazott ténye nyer itt pontosítást-értékelést. A *Félig mély csönd és félig lárma* auditiv képzele nem más, mint a *Minden Egész eltöröttségének* személyes átélése, s e személyes átélés értelmezése. E személyes átéltség, hitelességével konkrét értékítélet hordozójává lesz. A harmadik versszak paralellje mind az első, mind a második szakasznak: itt "a valóság kiértétiessége és a léleké egybefolyik."¹⁹

Visszaútal e szakasz a kezdőképre: a *csonka Holdra* s a *néma éjre* is. Az éj némasága újraértelmeződik itt, a befejező sorok jaj-szavában s csak még kegyetlenebb lesz így, s megfordítva: a *rossz szekér* tulajdonképpen némán fut az éjszakában. E szakasz tehát a valóság, a teljesség konkrét-tényleges felidézését is gazdagítja.

FÜLDESSY GYULA írta, hogy Ady költészetében "gyakori... az emberi érzéseknek, gondolatoknak, helyzeteknek, viszonyoknak természeti képekbe bujtatása...antropomorfizál természeti jelenségeket."²⁰ A *Kocsi-ut az éjszakában* című versben azonban másról van szó, magát a tragédiát nem látens módon hordozza a "táj" - mint hihettük volna az első szakasz olvastakor -, hanem (a harmadik szakasz tárgyalt visszaútalásai szerint) manifesztáltságában.

*

Már SCHÖPLIN ALADÁR hangsúlyozta, hogy milyen nagy szerepe van Ady Endre verseiben az álomnak, "minden verse álomszerű vízió" - mondta.²¹ TAMÁS ATTILA is "félálomi állapot"-ról szól épp a *Kocsi-ut az éjszakában* értelmezésekor.²² EGRI PÉTER is felveszi a verset az álmok és látomások művészi szerepének változását tárgyaló könyvébe, mint érzékletes példát, s a vers "kisérteties álomszerűségét" mutatja ki ő is.²³

De miért van szüksége Adynak erre az álom-állapotra? Ugy gondoljuk, Ady e versében nem menekülést jelent az álom, hanem a másként át nem látható, meg nem érthető és el nem mondható igazságok, törvényszerűségek megsejtésének lehetőségét biztosítja. Ezek a sejtések egy jellegzetesen XX. századi életérzés alapját jelentik. Ady a világ kizökkentségét, kaotikus-ságát sejti meg s adja hírül. A teljesség hiánya, a fragmentáltság, az atomizáció, a magányosság érzése és élménye követel

kifejezést s fogalmazódik meg pregnánsan, először éppen Ady költészetében. Az élmény megfogalmazódásának szükségszerűségére már *LUKÁCS GYÖRGY* utalt Ady-tanulmányában: " a modern kapitalista társadalom szükségszerűen hozza magával, hogy a közvetlen egyéni lét mindinkább magára utalt, magára hagyatva válik a lírikus élmények tárgyává, hogy az Én önmagát mint magányosat, magára hagyatottat, egyedül állót éli át és fejezi ki a lirában."²⁴

Éppen ennek a körülménynek a megformálása szempontjából hangsúlyozza *TAMÁS ATTILA* a *Kocsi-ut az éjszakában* irodalom- és költészettörténeti jelentőségét, amikor megállapítja, hogy a vers soraiban az imperializmus korának egyik központi problémája, a fragmentalitás jelenik meg. "Valamikor - Az Arany-Petőfi világképen...-írja - minden egyes részlet hibátlan, teljes egészé állt össze, s ez a megnyugtató egység fogta össze ezeket a részleteket is. Most eljutottunk a fejlődés ellenkező végpontjáig. A belső disszonanciák korábban megjelentek az érzésekben, a képekben, a hasonlatokban, a versforma más elemeiben - ember és ember, ember és külvilág feloldhatatlannak érzett ellentéte Ady költészetében jut el a legteljesebb, legátfogóbb és mégis megrázóan élményszerű gondolati általánosításig."²⁵ *KIRÁLY ISTVÁN* Ady-monográfiájában a verset Van Gogh lángnyelvként ingó, eléggő képeihez érzi hasonlatosnak, s bizonyítja, hogy a *Kocsi-ut az éjszakában* annak az érzésnek a kiteljesedett megformálása, amelyet a modern dekadenciának mintegy a credojaként így fogalmazott meg Lord Chandos leveleiben Hoffmannsthal: "Minden részekre esett szét számomra, a részek újabb részekre, s semmit sem lehetett többé egy fogalommal átfogni."²⁶ Új terminust vezet be az életérzés megnevezésére, az "eltévedtséget", amelyet az elidegenedéstől elkülönítve, a világ embertelen erői előtt való behódolással, egyfajta fegyverletétellel azonosít. "A célt, táv-

latot nem látó emberrel jelentett egyet -írja- az eltévedt ember. A modernség utjait járó, pusztán individuumban gondolkodó költő teljesedett ki. Nem látva semerre értető össze-függést, mindenfajta nyugtató egészből kiszakítottak érezte magát a meghasonlott egyén. Értelmetlen, össze nem illő darabokra hullt szét előtte a világ. Urrá lett rajta a kiesettségtudat, a csonkaság-érzés."²⁷ Az élmény, az életérzés újszerűsége, szokatlansága látszólag új, a szokottól eltérő formát is követelne. Ez a meggondolás vezette *J. NAGY MÁRIÁT* is. "Valamely helyzet szokatlanságát, szubjektív hitelességét írja - nem egyszer az objektív valóságsíkokat egymásba mosó és ezért irracionálisnak ható szövegezősmód hozza felszínre. Ebben fellazulnak a tárgyszerűségek: a megismerés tárgyának képe leválik tárgyáról, gyakran csupán a benyomását őrizve meg annak." Szavait igazoló példaként idézi Ady versét. A *Kocsi-ut az éjszakában* látomásosságát, hallucinációkban és jajszókból megelevenedett formáját vizsgálja, tartalom és forma egységét bizonyítandó, hangsúlyozza: "Irracionális szó-füzésekkel megteremtett irracionális világ ez."²⁸ *J. NAGY MÁRIÁ*nak nem adhatunk teljességgel igazat. Ugyan már *TAMÁS ATTILA* észrevette a szabadabb képzettársítások sorát és megállapította hogy spontán módon Ady közeledett olyan líra megteremtéséhez, mely a szürrealistákéval rokon, de megállapítását a versforma átalakulásáról a költő későbbi, háboru alatt írt verseire vonatkoztatta.²⁹ Még a magyar avantgarde talán "legradikálisabb" kutatója, *BORI IMRE* is "óvatosabb" e kérdésben. A túlzottan csak a szimbolizmusra figyelő irodalomtörténetírással szemben Ady költészetének a szürrealizmus felé mutató jelenségeire hívja fel a figyelmet s leszögezi: "A magyar avantgarde-ra néző költészet...az 1910-es években Ady Endre lírája jelentkezését mintegy magyarázza, mutatva, hogy mind eszmei, mind esztétikai szempontból megért rá az idő." Konceptiójában a *Kocsi-ut az éjszakában* című versnek kiemelt szerepet tulajdonít. Fordulópontnak tartja a művet. "Ne zavar-

jon bennünket - írja -, hogy egy 1909-es verssel jelöljük egy nagy és jelentős költői pályaszakasz végét, holott a költői gyakorlata bizonyítja, még az 1910-es évek elején is az eszmei-művészi megoldások már kialakult rendjét követi. A *Kocsi-ut az éjszakában* című versével ugyanis az új, lényeges vonásaiban az előző korszakától különböző költői világ úzent, az adott jelt magáról, hogy a tizes években mindinkább elszaporodjanak azok a vonások, amelyek alapján Adynak önmagáról és az emberi létezés lehetőségeiről szerzett tudása új szakaszáról beszélhetünk."³⁰

Ilyen módon kell inkább TAMÁS ATTILÁnak s BORI IMRÉnek adnunk igazat, mintsem J. NAGY MARIÁnak. A *Kocsi-ut az éjszakában* valóban kulcsvers, fordulópontja az életműnek, de még mindig "csak" üzenet, egy új, költészettörténetileg jelentős szakasz kezdete. A tartalom és forma egységének bizonyításakor pedig éppen nem szabad azzal érvelnünk, hogy a nyugtalanító, irracionális tartalmat hasonlóan irracionális szörfüzések közvetítik. A vers kompozícióját nézve ugyanis nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy annak zseniális ellenpontozottsága éppen abban rejlik, hogy a széttörtséget, a darabokra hullást, a rendezetlenséget egy logikailag teljes, zárt műben, tökéletesen "rendezett" megformáltsággal ábrázolja a költő. KIRÁLY ISTVÁN is erre mutatott rá, amikor a formai elemek részletes vizsgálata után megállapította, hogy azok mindegyike "kiegyensúlyozottságot, békét hirdetett. Szembeötlően feleselt egymással a tények fojtó, nyomasztó keserősége s a harmonikus kijelentő stílus."³¹

S ehhez hadd tegyük hozzá, az ellenpontozottság ellenére sem mond ellent egymásnak tartalom és forma. Itt ugyanis éppen annak a jellegzetes sajátosságnak lehetünk tanúi, amikor a forma kifejezetten tartalom-kifejező funkciójában hat elsősorban. Ha tetszik, az elsődleges tartalom mellett így a forma egy sorrendiség nélküli második tartalmat képvisel s ez különösen felerősítetté azzal válik, hogy tulajdonképpen e két tar-

talom mond ellent egymásnak. Éppen e tartalmak "feleselése" nyomán jut el az olvasó a költői üzenet lényegéhez, a meditációhoz; ahhoz, hogy itt a valóság megfoghatóságának igénye és a valószerűtlenség jelenik meg együtt. A két tartalom között létrejövő feszültség bizonyítja, hogy a költő ekkor még nem akart, nem kívánhatott többet, mint, hogy a valóság, az egység, az Egész elvesztésének megsejtését adja hírül. A versforma szigorúsága jelzi csupán a szándékot: Az Egész elvesztéséért érzett keserűséget, fájdalmat s az ellene való tiltakozást. A költői magatartás e formájának változását nyomon követhetjük éppen azért, mert ez a csonkaságérzés lirájának valóban egyik központi problémájává vált később. A *Minden titkok versei* kötetben megjelent *A csodák esztendeje* című verse is hasonló képzeteket sorol:

*Őszezszaladt Ősz, Tél, Tavasz, Nyár,
Folyók mély bölcsőkből kikeltek
S engem elhagynak már azok is,
Akkik eddig szívvel szíveltek.*

De ekkor már nem elégszik meg a sejtéssel, próbálja megérteni a világ kaotikusságát s itt már valóban az anvantgarde-ra utaló attitűddel találkozunk: a káoszt mitizálja, amikor annak teremtőjét-szüelőjét keresi:

*Valaki megőrült az Urben
Valamely Nap járja bolondját,
Valaki mindent összezavart
S üstökösök jövését mondják.*

A háboru alatt irt verseiben pedig megint újabb magatartás-váltásnak, újabb felismerésnek lehetünk tanúi.

A *Holnapban*, a jövőben hinni tudó költő hirtelen megtorpan a *Ma*, a jelen szörnyűségei előtt. A *Véresre zuzott homlokkal* című versében írja:

*A Mában élni a jövőért,
Az Ujnak tenni hitet:
Valamikor csindltam én ezt?
Mintha valami baj ért volna,
Dobása valaminek,
Homlokomon éles, nagy kő ért.*

Kimondja rettenetét: *Jaj, be szörnyűen megriadtam... Tán egy kicsit megzavarodtam...* s bizni próbál mégis. Igyekszik elhitetni önmagával, hogy talán nem is a világ változott, hanem csupán benne, a költőben jelentek meg a sejtések a bomlásról. Az utolsó versszakban azonban megcáfolja e reménytelenek látszott fordulatot: mindez csalás, pusztán önámítás volt csupán; már csak a *Tegnap* létezik egyedül a költő számára. Sejtései a jelen-valóra vonatkoztatva igazoltnak tűnnek, a jövő kérdéssé válik:

*Drága Tegnap, sebetlen homlok,
Haj, nagyon szeressetek,
Nagyon szeresséltem leéltje,
Hátha mégis baj van a Földön
És igazak a sebek
S minden leendő összeomlott.*

1918-ban vagyunk. A *Kocsi-ut az éjszakában* című versben megérezett viszonyok (viszonynélküliség) határozottabb formában jelennek meg:

*Minden külön össze-zsibolygott
S mégis mindenek szét-szakadtak.*

/A Rémnek hangja/

A korábbi versekben még nemegyszer dicsőített, mitizált zür-zavar itt már az iszonyat, a rettegés hangjával párosul. Szimbólumai is ezt hivatottak érzékeltetni:

*Terítve a Föld: lakni tessék,
Tombolj, Világ, most szabadult el
Pokloknak minden pokla rajtad,
Ha akartad vagy nem akartad,
Hollókkal és kóbor kutyaikkal
Kész a lakoma, kész az egység.*

/E nagy tivornyán/

Az "egység" szó jelenik meg a versben, de milyen jelentésben? A legkeserűbb, legfájdalmasabb irónia mondatja ki a szót, amely a világ tovább már nem fokozható széttörtségét, ziláltságát jelzi. A vers utolsó szakasza minthacsak a *Kocsi-ut az éjszakában* második szakának az ujramondása, továbbmondása lenne, mégha metaforikusan különböznek is:

*Egész világ szóttje kibomlott,
S én egy nyomorék fondl hurkán
Még mindig csak bédn zsibongok?
Mit törődjünk elmúltak voltján?
Terítve a Föld, lakni tessék:
Éljünk dölgig e nagy tivornyán.*

Még ezek a versek sem szürrealista művek, mert a káosz, a zürzavar - a részek, a tört szempontjából - a legteljesebben az avantgarde-költők műveiben jelenik majd meg, de Ady Endre életműve volt az mégis, amelyben a világ széttörésétől, szétszakadásától a versek "szóttje" is kibomlott.³²

*

A *Kocsi-ut az éjszakában* című versben még csak megsejtett törtség- és csonkaságérzet a háboru ideje alatt erősödik fel újra. A korábban használt szimbólumok és képzetek leegyszerűsödnek, mert tárgyiasulnak:³³ a háborut jóval megelőző vers sejtései, félelmei a háboru, a való világ szörnyiségében tárgyukra lelnek, mintha a valóság "utolérné" Ady már 1909-ben megformált költői próféciáját. Ezért is mondható, hogy a *Kocsi-ut az éjszakában* valóban kulcsvers, az életmű egyik jelentős fordulópontja.

J E G Y Z E T E K

- ¹ József Attila: Ady-vizió. József Attila Összes Művei. Bp.,1958. III., 16., 22.
- ² VÖ.: Tamás Attila: Költői világképek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig. Bp., 1964. 96-101. Vezér Erzsébet: Ady Endre élete és pályája. Bp., 1977. 501-6.
- ³ VÖ: Varga József szerint Ignotus vette ezt észre elsőként.- Varga József: Ady Endre. Pályaképvázlat. Bp.,1966. 277.; Németh László szerint "a ciklusok ... egy indulat kényszerében írt versek, egyik a másiknak továbbvivője, kiigazítása, egyensúlyba billentése." - Németh László: Ady Endre. Kecskemét, 1934. /Tanu-kiadás/. 7.; Schöpflin Aladár írja:"... Ady versei, ha egyfolytában olvassák, nagyobb hatást tesznek. A könyvek sulya nagyobb, mint az egyes versek sulyának összege." - Schöpflin Aladár: Ady Endre. Bp.,1934. Nyugat-kiadás. 209.
- ⁴ Földessy Gyula: Ady minden titkai. Bp.,1962. 121.
- ⁵ Tamás Attila: I.m. 97.
- ⁶ Földessy Gyula: I.m. 256.
- ⁷ Király István: Ady Endre. Bp.,1972. II., 229.
- ⁸ Révai József: Ady. /Bp.,/1945. 46.
- ⁹ Földessy Gyula gyűjtötte össze e verseket: A platán-fa álma, Fekete Hold éjszakáján, Bihar vezér földjén, Csók az ájulásig, Halálvirág a csók, Hiába hideg a Hold, Kocsi-ut az éjszakában, Keserű imádságok Mylittához, IV., A Hold megbocsájt, Vándor, téli Hold, Vágtatás a Holdnak, A fogyó Hold, Vörös tele-Hold emléke, Űzvegy legények tánca, A hosszú hársfa-sor, Emlékezés egy nyáréjszakára, Valaki utánam kiált, A távoli szekerek, Én, szegény Magam, A Halál lovai, A fehér lótuszok, Bolond, halálos éj, Krisztus-kereszt az erdőn, Léda ajkai között, Torony az éjszakában, A szerelmesek Holdja, Közel a temetőhöz, Jó Csönd-herceg előtt, Nyárdélután Hold Rómában, A Holnap elébe, Hosszu az erdő, A Hóvár-bércek alatt, A halottak élén,- Földessy Gyula: I.m. 91-2.

- 10 Schöpflin Aladár: I.m. 172.
- 11 Vö: Tamás Attila: I.m. 97.
- 12 Uo.
- 13 Lukács György: Ady Endre. Lukács György: Magyar irodalom - magyar kultúra. Válogatott tanulmányok. Bp. 1970. 49.
(A tanulmány "Az Illés szekeren" c. kötet után íródott!)
- 14 Tamás Attila: I.m. 97.
- 15 Vö.: Tamás Attila: uo.
- 16 Vö.: az Értelmező Szótár is tesz ilyen különbséget a kocsi és a szekér között. "Kocsi: Négykeréken járó lófogatu személyszállító jármű. "Szekér: Igaerővel vontatott, teherszállításra való négykerekű jármű" - Magyar Értelmező Kéziszótár. Bp.,1972. 745., 1260. /A kiemelés tőlem - Sz.L./
- 17 Simon István: Ballada a Szekeresről. Simon István: Rapszódia az időről. Bp.,1975. 20-2.
- 18 Király István: I.m. 231.
- 19 Révai József: I.m. 45.
- 20 Földessy Gyula: Ady-tanulmányok. Bp.,1921. 147.
- 21 "Az álomszerűség - írta Schöpflin - nem valami hiányosság, költészetének lényegéhez tartozik, a legtöbb esetben az adja a végső szépséget. Innen vannak merész, ugrásszerű képzetkapcsolásai, a képeknek az a különös játéka, ami költészetének talán legélesebb megkülönböztető jele." - Schöpflin Aladár: I.m. 123-4.
- 22 Tamás Attila: I.m. 97.
- 23 Egri Péter: Álom, látomás, valóság. Bp.,1969. 37-9.
- 24 Lukács György: Ady, a magyar tragédia nagy énekes. Lukács György: Magyar irodalom - magyar kultúra. Bp.,1970. 169. (A tanulmány 1939-ben íródott.)

- 25 Tamás Attila: I.m. 98.
- 26 Király István: I.m. 328.
- 27 Uo.
- 28 J.Nagy Mária: "A szó művészete." Bevezetés a stiluselemzésbe. Bukarest, 1975. 40.
- 29 Tamás Attila: I.m. 103.
- 30 Bori Imre: Ady Endre lirájáról. Hid, 1977. 7-8. 929-31.
- 31 Király István: I.m.230.
- 32 Vö.: Tamás Attila: I.m. 101.
- 33 Schweitzer Pál álláspontjához, mely szerint az utolsó Ady-kötetekben leegyszerűsödnek a korábbi szimbólumok, azt tennénk hozzá, hogy ennek az említett "tárgyasulásuk" is oka lehet. - Vö.: Schweitzer Pál: Ember az embertelenségben. Bp.,1969. 173.

IRODALOMTÖRTÉNETI DOLGOZATOK

KIADJA A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZETE

1. Halász Előd: Vörösmarty és Toldy. 1956.
2. Pósa Péter: Babits Mihály: „Kárttyavár”. 1956.
3. Halász Előd: Bevezetés a Faust II. részéhez. 1956.
4. Juhász Gyula elfelejtett Anna-versei. 1956.
5. Vág Sándor: A „La Hongrie Républicaine” és Juhász Gyula. 1956.
6. Berczik Árpád: Raimund pályakezdeése hazánkban. 1958.
7. Keserű Bálint: Adalékok Rimay és a Báthoriak kapcsolatához. 1958.
8. Kovács Sándor: Szepsi Csombor Márton prózastílusához. 1958.
9. Kordé Imre: Néhány adat Csokonai „Kultúra”-jának keletkezéséhez. 1958.
10. Kálmán László: Molnár György a realista színjátszás előfutára. 1958.
11. Nacsády József: A szegedi parasztnovella keletkezése. 1958.
12. Kiss Lajos: Simon István költészete. 1958.
13. Illa Mihály: A Holnap születése. 1959.
14. Péter László: Juhász Gyula és a „fekete báró”. 1959.
15. Nacsády József: Két kirándulás. 1959.
16. Kovács Sándor Iván: Európai humanista hagyomány szerepe Szepsi Csombor Márton írói fejlődésében. Csombor és Bonifacio. 1960.
17. Kiss Lajos: A művészi tükrözés kérdéséhez. 1961.
18. Kiss Lajos: Mégegyszer a művészi tükrözésről. 1961.
19. Nacsády József: Jókai műveinek lengyel alakjai. 1961.
20. Kiss Lajos: Modernizmus, formakultúra, korszerűség. 1961.
21. Kovács Sándor Iván: Rimay János és Érsek András. 1961.
22. Bíró Ferenc: Egy XIX. század eleji kódex Csokonainak tulajdonított versei. 1961.
23. Kordé Imre: A XVII. századi Szeged és folklorisztikus elemek az Etelkában. 1961.
24. Nagy Géza: Adalék Vörösmarty 48-as szerepléséhez. 1961.
25. Péter László: Juhász Gyula „újságrói sikere”. 1961.
26. Illa Mihály: A Nyugat és a Holnap. 1961.
27. Krajkó András: Juhász Gyula és az első világháború. 1961.
28. Bíró Ferenc: A Mindenest Gyűjtemény (1789—1792) szerkesztőjének nyelv- és irodalomszemléletéhez. 1962.
29. Nacsády József: Jókai „Delejországi”-áról. 1962.
30. Juhász Antal: Thury Zoltán a Szegedi Naplónál. 1962.
31. Illa Mihály: Juhász Gyula költészetének motívumairól 1908—1911 között. 1962.
32. Krajkó András: „Piros pecséttel nyílik a titok.” 1962.
33. Szabocsi Gábor: József Attila expresszionizmusának kérdéséhez. 1962.
34. Keserű Bálint: Epiktétosz magyarul — a XVIII. század elején. 1963.
35. Vörös László: Az „új hit” motívum tartalma Juhász Gyulánál. 1963.
36. Kovács Sándor Iván: A „Fórum” szerepe felszabadulás utáni irodalmunk történetében. 1964.
37. Krajkó András: A „keresztény kurzus” művelődéspolitikájáról. 1964.
38. Csetri Lajos: A stílus fogalmi és a korstílusok problematikája. 1965.
39. Illa Mihály: Hatvány Lajos folyóirata: az Esztendő. 1965.
40. Scheiber Sándor — Zoltos Jenő: Ady Endre levelei Révész Bélához. 1965.
41. Tamás Attila: Vajda János Alfréd regénye c. műve és a magyar romantika néhány problémája. 1965.
42. Keserű Bálint: A magyar protestáns-polgári későhumanizmus néhány problémája. 1966.
43. Kovács Sándor Iván: Dante neve százötven év magyar irodalmában. 1966.
44. Illa Mihály: Egy vers értelmezésének lehetőségei (Ady Endre: Az ős Kaján). 1966.
45. Vörös László: Ilyés Gyula lírájának realizmusa. 1967.
46. Csukás István: Ján Smrek Petőfi-fordításairól. 1967.
47. Nacsády József: Jókai és népiesség az 1850-es években. 1967.
48. Kovács S. I.—Kulcsár P.: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. I. 1967.
49. Keserű Bálint: Újfalvi Imre és a magyar későreneszánsz. 1968.
50. Horváth Károly: A magyar felvilágosult klasszicista dráma a műfaj kelet-európai fejlődésében. 1968.
51. Illa Mihály: Juhász Gyula Tömörkény-kultusza és Tömörkény-életrajzának kiadástörténete. 1968.
52. Tamás Attila: József Attila költészetével rokon sajátosságok Radnóti Miklós lírájában. 1868.
53. Kovács S. I.—Kulcsár P.: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. II. 1968.
54. Keserű Bálint: Újfalvi Imre és az európai „későhumanista ellenzék”. 1969.
55. Csetri Lajos: Adalékok Döbrentei Erdélyi Múzeumának irodalomszemléletéhez. 1969.
56. Csukás István: Ady és Ivan Krasko. 1969.
57. Krajkó András: Az ellenforradalmi rendszer irodalompolitikájának kialakulása. 1969.
58. Tamás Attila: A „kép” problematikája a költői műalkotásban. 1969.
59. Kovács S. I.—Kulcsár P.: Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei. III. 1969.
60. Jankovics József: Zilahai János legációsi levele Bethlen Miklóshoz (?) 1962-ből. 1969.
61. Dankanits Ádám: Adatok Toroczkai Mátéről. 1969.
62. Bán Imre: Ismeretlen adatok Otrókocsi Fóris Ferenc életéhez. 1969.
63. Kulcsár Péter: Az óbudai egyetem Heltai Gáspár Krónikájában. 1971.
64. Olasz Sándor: Heltai Gáspár 56. meséje és a Tinódi-Cronica címlapja. 1971.
65. Szabó T. Attila: Ifj. Heltai Gáspár élete és helyesírása ismeretéhez. 1971.
66. Ötvös Péter: Thoraconymus Mátyás. 1971.
67. Nussbächer Gernot: Adatok Gyulafi Lestár utazásaihoz. 1971.
68. Balázs Mihály: Ecsedi Báthori István levelei Bocskaihoz. 1971.
69. Somogyi Dániel: Rimay János levele Kővárból Perneszy Erzsébethez. 1971.
70. Keserű Bálint: Az Újfalvi-per jegyzőkönyve. 1971.
71. Jakó Zsigmond: Miskolci Csulyak István peregrinációs albuma. 1971.
72. Tonk Sándor: Rozgonyi Sutor (Varga) János. 1971.
73. Kovács Sándor Iván: Útleíró utazók — utazási irodalom a XVI—XVII. században. 1971.

74. *Bácskai Antal*: A Zrínyiek erdélyi kapcsolataihoz. (Levelek 1654—1679-ből). 1971.
75. *Wittman Tibor*: Az Újvilág képe Comenius didaktikai műveiben. 1971.
76. *Holl Béla*: Tasi Gáspár. (Adalékok XVII. századi fordításirodalmunk történetéhez). 1971.
77. *Czege Imre*: Amosius korai magyar tanítványai. (Ismeretlen franekeri disputációk 1624—1625-ből). 1971.
78. *Németh S. Katalin*: Borsáti Ferenc Metamorphosis-a. (A protestáns barokk kérdéséhez). 1971.
79. *Szauer József*: Tizenhetedik századi magyar utazó Spanyolországban. 1971.
80. *Esze Tamás*: Kolozsvári könyvek Baranyában. 1971.
81. *Tarnóc Márton*: Egy kuruckori vers szövegtörténetéhez. (Descriptio fortunae inconstantiae). 1971.
82. *Gál István*: Erdélyi levelek a British Museum-ban. 1971.
83. *Jankovics József*: A levéltár Bethlen Miklós arcképehez. (Két kiadatlan levél közlésével). 1971.
84. *Csukás István*: Adalékok a két világháború közötti magyar—szlovák irodalmi kapcsolatokhoz. (Harcok Petőfi szellemi hagyatéka körül). 1972.
85. *Nacsády József*: Az irodalmi népiesség és az 1848/49-es forradalom. 1972.
86. *Horváth Károly*: A felvilágosodás korának irodalmi irányzatai a közép-kelet-európai irodalmakban. 1972.
87. *Krajkó András*: A Nyugat kritikájának változásai 1919 után. 1972.
88. *Illa Mihály*: Egy Nyugat-kortárs Erdélyben. (Tompa László költészetéről). 1972.
89. *Pósa Péter*: Keats esztétikájáról és költészetéről. (Halálának százötvenedik évfordulójára). 1972.
90. *Nagy Barna*: Tervezet Ecsedi Báthori István műveinek kiadására. 1972.
91. *Kovács S. I.—Kulcsár P.*: Szepsi Csombor Márton ismeretlen értekezése. 1972.
92. *Jankovics József*: A Pápai Páriz-család angol kapcsolatainak történetéhez I. (Ifjú Pápai Páriz Ferenc londoni levelei). 1972.
93. *Vörös László*: Az esztétikai valóságfogalom néhány vitás kérdése. 1973.
94. *Csetri Lajos*: Egy Csokonai-vers keletkezéstörténetéhez. (A reményezés). 1973.
95. *Horváth Iván*: Balassi poétikája. (Kérdések). 1973.
96. *Olasz Sándor*: A kálvini művészetfelfogásról és magyarországi kisugárzásáról. 1973.
97. *Balázs Mihály*: Andrzej Frycz-Modrzewski. (Halálának négy századik évfordulójára). 1973.
98. *Németh S. Katalin*: A Pécsi disputa szövegeiről. 1973.
99. *Benda Kálmán*: Filiczki János levele 1605-ből. 1973.
100. *Somi Éva*: Az újsztoicizmus (Lipsius) hatásának nyomai Borsos Tamás naplójában. 1973.
101. *Merényi Varga László*: Thordai János Epiktetosz-fordításának stíluskérdéséhez. 1973.
102. *Zentai Mária*: Rimay-hatás Thordai János zsolttáiraiban. 1963.
103. *Varga Imre*: Egy bujdosó énekünk történetéhez. 1973.
104. *Jankovics József*: Ismeretlen panaszének a kuruckorból. 1973.
105. *Agárdi Péter*: Adalék a Zrínyi- és Gyöngyösi-hagyomány párhuzamos történetéhez. (Könyv: János: Magyar hadi román, 1779). 1973.
106. *Ladányi Sándor*: Aranka György levelei Ráday Gedeonhoz. (1789-1791). 1973.
107. *Csukás István*: Vajansky műveinek magyar világa. 1976.
108. *Vörös László*: A tükrözés kategóriája Marx filozófiájában. 1976.
109. *Sipka Sándor*: Beöthy Zsolt irodalomtörténeti tankönyve a középiskolai oktatásban. 1976.
110. *Baranyai Zsolt*: Naturalista szemlélet és szecessziós kompozíció. (Egy Bródy-novella elemzése). 1976.
111. *Szigeti Lajos*: A „felnötség” vállalása József Attila költészetében. (József Attila Kosztolányi-bírálatának lírai fedezete). 1976.
112. *Scheiber S.—Zsoldos J.—Katona Z. F.*: Mikszáth Kálmán levelezéseiből. 1976.
113. *Csukás István*: Ady nemzetiség-szemlélete. 1977.
114. *Nacsády József*: Ady és az Arany-hagyomány. 1977.
115. *Krajkó András*: Harcok Ady irodalmi örökségéért. 1977.
116. *Illa Mihály*: Egy Ady-motívum tanulságai. 1977.
117. *Szigeti Lajos*: Egy Ady-vers értelmezéséhez. (Kocsi-út az éjszakában). 1977.
118. *Papp István*: Az Edgar Poe-i életérzés Ady költészetében. 1977.
119. *Vörös László*: Ady és Csinszka. (Gondolatok Robotos Imre könyvéről). 1977.
120. *Baranyai Zsolt*: Adalékok Ady és Csáth Géza kapcsolatához. 1977.